

LLEIDA I LA MALEDICCIÓ BIDIMENSIONAL

JOSEP TORT I BARDOLET

ABSTRACT

La consideración, durante muchos años, de la ciudad de Lleida y del territorio que llamamos Ponent se ha basado muchas veces en justificaciones y ensayos escritos para consensuar la descripción de un carácter y de una identidad diferenciada. A su vez, se intenta defender la pertenencia al marco referencial de la cultura y la sociedad de Catalunya, que en ocasiones ha mirado a esta ciudad como espacio extremo o periférico. Pero el problema principal es interno y de reconocimiento de un sentimiento de baja autoestima que se ha hecho tópico. El artículo propone superarlo a partir de una mirada nueva a la historia y al patrimonio como estímulo de civismo y propuesta de regeneración.

For many years, the image of the city of Lleida, and the territory known as Ponent, has frequently been based on justifications and essays written to establish the description of a differentiated identity and character. At the same time, attempts have been made to defend its belonging to the cultural and social frame of reference of Catalonia, which has occasionally viewed this city as a distant or peripheral space. But the main problem is internal, the admission of a feeling of low self-esteem which has become a stereotype. This article aims to overcome it, taking a new look at the area's history and heritage as a stimulus for public spirit and proposal for regeneration.

PARAULES CLAU

Lleida, Ponent, ciutat, territori, regeneració, autoestima, segle XX, segle XXI.

PREÀMBUL

Una pèssima i sentimental interpretació, postromàntica i afectada, ha castigat els àmbits de les lletres i les humanitats amb un dèficit crònic de coneixements i d'intercanvis amb les ciències pures i les altes tecnologies. En moltes ocasions s'ha valorat com un mèrit mostrar-se ignorant en determinats continguts de la física o de la matemàtica i s'han perdonat les mancances sobre la més elemental economia, si tot plegat reforçava com a imaginària contrapartida una certa aptitud artística, la interpretació poètica del món o una benedicció de les muses que no havia de necessitar mai aquests suports. Els entorns professionals de la cultura, amb aquesta mena de condicionants, pateixen desavantatges notables perquè se'ls consideri la seriositat científica, el reconeixement social, la influència cívica i el valor econòmic. Enmig d'aquests desavantatges (no en voldria dir *greuges*), el conreu de les arts, amb totes les seves qualificacions i classificacions, esdevé una mena d'ocupació destinada a personalitats complexes o problemàtiques, o a ànimes escollides per les deïtats.

Però si el professional de la cultura del qual parlem no ho és com a creador o artista, sinó com a pobre mortal que estudia o vol aprendre a gestionar el fet cultural, el seu reconeixement social i fins i tot acadèmic és ben escàs. L'objecte del seu estudi, o de la seva gestió, tampoc gaudeix de la consideració necessària. A qui se li acut dedicar-se als valors efimers sorgits de la creativitat d'altri, quan la societat els entén com a superflus? A qui interessen les obres del passat, quan, a més, la majoria ja no serveixen les funcions per a les quals es van realitzar? Qui ens demana temps i diners per dedicar-se ara a aquestes coses, quan el present ens estimula a prescindir-ne? Per què cal complicar-se la vida tenint al davant tants plaers fàcils, ràpids i primaris?

Quan sumem a tot això que el professional i/o l'objecte del seu estudi pertanyen a una determinada comunitat, a una terra com ara la nostra, s'esdevé una mena de repte que demana, o que més aviat exigeix, una conjunció astral que eviti el desànim.

Acabo el preàmbul remarcant que expressar mancances i dèficits de les persones i la seva formació, de l'objecte o la matèria que treballen i del territori on es desenvolupa l'activitat no és una manera de fer-me perdonar el relatiu interès del que esteu llegint. No m'excuso ni defujo el repte. Més aviat és per situar un context que anirà explicant el títol i les idees que vull proposar al lector i que vull aportar al debat; això sí, des de la meva modesta opinió personal. Parlem de la ciutat de Lleida, del seu entorn i del seu patrimoni, i d'una mena de maledicció que m'ha fet començar així. Cal parlar-ne precisament per superar el desinterès i fins i tot menyspreu que sovint hem constatat i que té dues causes importants: tot plegat, ignorància i mandra.

Fragment de
capitell de la Seu
Vella de Lleida.
Foto d'Antoni
Benavente.

REPENSAR PONENT, ENTENDRE LLEIDA

Sembla que, tal com s'ha expressat i justificat en diversos assaigs de final del segle passat¹ o en les notables aportacions de Josep Vallverdú,² ens trobem còmodes en i amb el terme Ponent. Una qualificació geogràfica que s'entén des de Catalunya estant i que es confirma quan se'ns compta també com a parlants del català occidental. A nosaltres, que habitem aquestes terres, ja ens va bé dir-nos *ponentins*. Som de l'Oest de Catalunya, tal com diu la cançó de David Esterrri que ens ha agradat com a himne. Per als valencians suposo que som del Nord; per a occitans i francesos, del Sud; per a aragonesos i castellans, de llevant, i per als habitants del món mundial som catalans de l'interior, a pocs quilòmetres de la gran Barcelona. Em fa la sensació, però, que cap de tots aquests s'ha plantejat gaire on som ni ha tingut tanta necessitat com els de Lleida de trobar un mot idoni.

És un ponent molt relatiu, el nostre, però és ben cert que tenim l'obsequi generós d'unes postes de sol que, en marxar cap a terres planes, ens regalen un cel de tons càlids i unes llums daurades que fan de les nostres pedres, per uns moments, palaus lluents. Un mot amable, doncs, que fem servir per entendre'ns amb els de casa, que ja costa, però que ens qualifica positivament i que ens inclou en el tot català sense cap mena de dubte. Cal remarcar-ho. Sense llevant no hi ha ponent, sense sud no hi ha nord... i el tot català que acabem d'esmentar no és gens fàcil de comprendre, si no el considerem sencer i ple.

També és una paraula que ens explica sense haver de passar tots per lleidatans. Vull dir que no ens determina específicament com a lleidatans, que ho som, en tot cas, aquells que habitem a la ciutat de Lleida. Jo mateix, que hi visc i en soc devot, entenc i celebro que els targarins, els de Balaguer o els de la il·limitada Segarra s'incomodin una mica quan s'han de sentir dir o ser presentats com a lleidatans. Els passa als de Vic amb Barcelona, als d'Olot amb Girona i a tants d'altres, per no posar l'exemple extrem de Reus amb Tarragona.

Ho celebro perquè aquesta incomoditat se'ns fa cada dia més imprescindible, no pas per desmanegar la poca cohesió territorial que tenim i encara menys per desmentir la xarxa que necessitem reforçar, sinó per repensar, tal com se'ns proposa, quin paper ha de fer la capital d'aquest Ponent en relació amb la resta de les ciutats, comarques i territoris del seu entorn.

Al costat d'això, la divisió comarcal i les estructures i serveis que s'hi referencien o en depenen han dotat alguns indrets d'una personalitat que abans no teníem present. En alguns casos, els canvis a les comunicacions, els usos comercials, les fites firals o la centralització de serveis havien distorsionat el paper d'algunes viles i el seu entorn. Però, en canvi, la consolidació de determinats equipaments ha reforçat el seu espai i ha afegit autonomia en relació amb la capital provincial. No és menor la importància en aquests canvis dels equipaments culturals com les biblioteques, els arxius o els museus. Com també la força de molts esdeveniments culturals i artístics que podríem citar. Creix, per tant, una trama de connexions entre equipaments i serveis de tota mena en la qual el paper de la capital no és tan influent, ni és tan imprescindible el format provincial.

Quedi clar, per començar, que, malgrat els anys que fa de la imposició de la divisió provincial, el seu ús administratiu encara obligatori i tot el que pot representar per a molta gent que l'ha assumit com a factor d'identitat, la província de Lleida és un invent que no ha acabat mai de funcionar. Especialment en dos casos: les comarques de muntanya i la ratlla fronterera amb les terres aragoneses de parla catalana.

Des del Pirineu i el Prepirineu, algunes distàncies, no només físiques, amb la ciutat i amb la plana fan difícil sentir-se part d'una mateixa realitat. Podríem remarcar la singularitat aranesa, que sempre ha marcat diferència però que ara és, a més, pretensiosa. També podríem descomptar-ne el Solsonès, que mira cap a l'altra vessant. Redefinir la Cerdanya, que

¹ En fa una bona explicació Miquel Pueyo a l'assaig: M. PUEYO I PARÍS (1984), *Lleida. Ni blancs ni negres, però espanyols*, Barcelona, Edicions 62.

² J. VALLVERDÚ I AIXALÀ (1970), *Proses de Ponent*, Barcelona, Destino, o bé J. VALLVERDÚ I AIXALÀ (1983), *Indibil i la boira*, Barcelona, Destino (reeditat el 2003 a Lleida, Pagès), serien, en aquest sentit, les obres més representatives, entre moltes d'altres, a més d'articles i col·laboracions en obres col·lectives com les que citarem.

no està només repartida amb la província de Girona, sinó també amb l'Estat francès. Tenir present la capitalitat episcopal i cultural de la Seu d'Urgell i la relació particular amb Andorra. Reconèixer la Ribagorça sense límits i respectar els grans Pallars, i deixar-los créixer en qualitat de vida...

Potser hi podríem afegir una millor permeabilitat entre les fronteres estatals que enriqueixen la interlocució transpirinenca en molts aspectes, i que obre possibilitats de relació des del País Basc i Navarra fins al cap de Creus, comptant amb l'Aragó, Andorra, Occitània i la Catalunya del Nord.³ La ciutat de Lleida queda molt despenjada d'aquestes noves realitats, excepte en el cas que hi vulgui col·laborar amb la seva aportació sincera i decidida, perquè, altrament, els factors econòmics (ara tan globals) i alguns d'administratius han desplaçat el centre de decisió fora de la capitalitat provincial a favor de nous referents de regió europea o d'Estat.

Pirineu.
Foto de Gemma Tort.

En aquesta relació entre la plana i la muntanya, esmento dos exemples del desencert provincial, no pas vuitcentista, sinó ben recent: un, la campanya «Ara Lleida», una marca turística ja veterana imposada gràcies a una ingent inversió publicitària que ha revertit especialment en el turisme de la neu, sobretot mentre va estar en mans privades. Aquest segell turístic no ha tingut res a veure amb la ciutat i ha entrat ben poc en la difusió general d'altres contrades (només per la revista i algunes temàtiques incorporades posteriorment). Lluny d'aquí, encara algú es pensa que Lleida (156 m sobre el nivell del mar al carrer Major) és una capital de muntanya i d'esports d'hivern. L'altre exemple és el nom de l'estació del ferrocarril: Lleida-Pirineus. Tindria sentit si Lleida fos el punt de partida d'una completa xarxa de rodalies, de busos o d'altres mitjans públics que arribessin a les valls pirinenques. De moment, les muntanyes són ben lluny, molt lluny.

Pel que fa a la ratlla d'Aragó, hem de constatar una gravíssima i trista realitat que en aquests darrers anys ha enverinat la relació de Lleida amb unes comarques que l'han tingut secularment com a capital. En molts aspectes, el Baix Cinca i la Llitera, i potser una part de la Ribagorça, haurien d'estar incloses en els límits provincials. Fins no fa gaire, Lleida havia estat el mercat de referència, el centre per a l'atenció mèdica, els estudis superiors, alguns serveis i algunes activitats culturals. Queda ben establert històricament que el límit entre Catalunya i l'Aragó és un tema mal resolt que afecta especialment Lleida i la definició d'aquest Ponent que ens explica com a referència territorial. Però també sembla prou clar que la decisió gairebé mai s'ha pres des de Lleida. Tornarem més endavant sobre aquesta qüestió.

Mentrestant, s'ha enrarinat el fet fronterer a partir d'una autoafirmació agressiva i adolescent (permeteu-me aquí el mot, que em sembla escaient) de cada comunitat autònoma i els seus límits, i les seves partions comarcals, i les seves atribucions competencials. Una actuació eclesial sense cap mena de caritat cristiana ni consideració a la comunitat de creients ho ha embrutat i embrutit encara més, amb el litigi patrimonial mitjançant una judicialització polititzada. Una mena d'estratègia que aquí va ser rebuda amb escepticisme, però que és la que utilitza l'espanyolisme més ranci per defensar els seus privilegis arreu mitjançant l'ús d'uns tribunals que acostumen a desestimar l'atenció a una de les parts a favor de la de sempre. I de moment els funciona, i molt!

³ Especialment en l'aspecte cultural, com per exemple en la candidatura i declaració de la UNESCO de les falles i festes del foc del Pirineu, o les que es treballen actualment a l'eix la Seu-Andorra-Foix, o la candidatura internacional dels raiers. Però també destaquen treballs transfronterers dels museus, dels parcs naturals, de la diversitat biològica i cultural d'aquestes contrades, molts amb fons i suports europeus.

Tornem, doncs, a acomodar-nos a la definició de Ponent, amb una mirada al territori aragonès que ja no s'hi sent tan representat com abans. I mirem de considerar, amb molta paciència, la proposta encara difusa de la vegueria (o àmbit funcional territorial) segons preveu el PTGC del 1995.⁴ La paciència, pel fet que el nostre país no ha abordat encara seriosament una llei de territori amb totes les conseqüències i desplegaments. Una de les grans promeses pendents que (no ho oblidem) ha d'implicar també una llei electoral que s'hi relaciona i que cap legislatura ha posat seriosament sobre la taula. Això sí que són estructures d'Estat.

Ens cenyim, doncs, a aquest àmbit que conformen les comarques del Segrià, el Pla d'Urgell, l'Urgell, la Segarra, la Noguera i les Garrigues, i deixem un marge amb interrogants per comptar-hi, si més no en la mirada històrica, la Llitera i el Baix Cinca. En un sentit geogràfic més literal, els territoris de la Depressió Central amb el curs baix de les valls del Segre i el Cinca. I al bell mig, una ciutat gran, proporcionalment exagerada amb relació a l'entorn i amb un seguit de connexions que, sense formar part del Ponent que hem acotat o hem convingut a delimitar, són imprescindibles per entendre el paper present i futur de Lleida. Si hem de repensar Ponent, hem de decidir quin paper donem a la ciutat i com la repensem.

LLEIDA CIUTAT

Lleida com a *urbs* és una evidència. Lleida com a *civitas*, una intenció notable, un compromís de construcció col·lectiva que va reeixint, més o menys.⁵ Lleida com a capital és un desig, una condició imprescindible per al futur i una aspiració legítima que, tal com se'ns proposa, cal repensar.

Ponent demana una capital que el representi, que lideri i assumeixi aquest paper, i aquí tornarem als debats i als assaigs que han volgut explicar la ciutat i aquest territori des dels seus problemes i des d'una necessitat d'autoafirmació i autoestima que ha resseguit les darreres dècades del segle passat i l'inici d'aquest. Aquest seguit d'obres, llibres i articles dedicats a Lleida per explicar-ne la situació i la identitat sorgeixen a la segona meitat dels anys seixanta del segle passat. Es tracta d'un moment interessant en què es comencen a organitzar les forces oposidores al règim franquista i en què cal, també, refer el discurs nacional arreu de Catalunya, a partir de les noves generacions d'intel·lectuals i polítics que no havien viscut directament els anys de la República, la guerra i l'exili. No ha prescrit l'interès per aquestes obres, que des d'aleshores són referències ineludibles per conèixer això que n'hem dit Ponent.⁶

Hem de fer esment, però, de les circumstàncies especials en les quals sorgeixen aquests treballs.⁷ De fet, són una reacció a determinats llibres de text que havien inclòs la província de Lleida al *valle del Ebro*, inventant una nova delimitació regional que restava i separava les terres de Lleida de la resta de Catalunya. No era només, com podeu suposar, una proposta de geografia aplicada; al darrere s'hi reconeixien els personatges que van idear allò que s'ha descrit com a *leridanismo* i que tant de mal ha fet.

Hi torna, amb força interès, Miquel Pueyo amb l'obra citada i n'actualitza alguns paràmetres i informacions amb més perspectiva. Uns anys més tard, una nova aproximació d'autoria coral i títol suggestiu repassa de nou la definició de Ponent, del caràcter lleidatà i el tema del seu encaix en el temps i en l'espai.⁸

⁴ Pla territorial general de Catalunya. Llei 1/1995, de 16 de març.

⁵ Malgrat que es digui poc, una ciutat de 140.000 habitants censats, amb un percentatge del 20 % de nousvinguts dels darrers anys i unes taxes de pobresa i atur per sota de la mitjana catalana, sense ser cap alegria, ha donat mostres d'una convivència força raonable.

⁶ La primera i més reconeguda fou J. GABERNET, J. LLADONOSA, S. MIQUEL, F. PORTA i J. VALLVERDÚ (1967), *Lleida, problema i realitat*, Barcelona, Edicions 62 (reeditat el 1995 a Lleida, Diputació de Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs).

⁷ Com s'evidencia a l'obra col·lectiva *Les terres de Lleida en la geografia, en l'economia i en la cultura catalanes* (1971), Barcelona, Pòrtic, en què es recull un seguit de conferències realitzades el curs 1966-1967 al Cercle Comarcal Lleidatà de Barcelona.

⁸ J. M. LLOP, R. MORELL, M. PUEYO i M. TREPAT (1996), *Lleida, l'extrema. La societat de Ponent a les acaballes del segle XX*, Lleida, Pagès.

Hi podríem afegir moltes altres obres, algunes de caràcter tècnic i més especialitzat, d'altres de caràcter més divulgatiu. Des dels excel·lents equips de geògrafs de la Universitat de Lleida que van consolidar els estudis de referència que havia liderat Joan Vilagrassa, fins a les aportacions dels historiadors, hereus encara tots de Josep Lladonosa, si es parla de Lleida, passant per les propostes d'assaig més literari que ens ofereix Vidal Vidal,⁹ tenim tota una bibliografia «ponentina» que, sigui dit sense cap ànim d'ofendre tots els meus mestres i mentors, sembla confegir un immens manual d'autoajuda per a lleidatans i limítrofs.

Ho repeteixo: essent fill de totes aquestes interessants reflexions i aportacions, amb les quals m'he anat explicant una mica millor qui soc i on visc, tinc la sensació de carregar un cert bagatge de pensaments i literatures d'autoajuda. Hem disposat de referents històrics, polítics i cívics que ens justifiquen, de lliçons amb les quals ens presentem arreu dient que som de Lleida, i de Ponent, però també amb una certa sensació de fer-nos-ho perdonar.

Penso seriosament que hem de preguntar-nos si, havent posat el focus en aquesta auto-defensa, en aquesta resposta imprescindible a l'atac franquista del *leridanismo*, no s'ha accentuat la vulnerabilitat de Ponent i, en canvi, no s'ha parlat de la feblesa de la cohesió territorial catalana. Llegint el títol d'aquella primera obra de referència amb tota la mala intenció, hom podria suposar que Lleida té un problema o Lleida és un problema i això era, i és veritat només en part. És Catalunya qui té un greu problema. I si voleu fer-ho extensiu i generós, són els Països Catalans sencers, i això inclou la Franja, qui té un immens problema de cohesió, de coneixement i reconeixement entre els seus territoris i de manca d'un discurs coherent que substitueixi els discursos vigents, siguin els heretats del franquisme o bé un invent dels anys de la denominada Transició.

Només cal observar el llenguatge habitual de polítics i periodistes, entre tants d'altres, que, en parlar del país que hi ha més enllà de l'àrea metropolitana, ens qualifiquen de *comarques* o *territori*, esperant que aquests mots incorporin en ells sols tota la diversitat i complexitat de la resta de Catalunya que no és Barcelona i els entorns més propers. Menystenen també altres comarques de l'interior i de la muntanya que queden fora dels circuits turístics i econòmics de la majoria, entenent que aquesta majoria és la quantitat de vehicles que, en cap de setmana, descobreix territori més enllà de la conurbació central. Coincideixen, a més, els autors citats quan expliquen que Lleida i Tortosa eren, en el franquisme, les ciutats i les zones més sensibles als atacs que buscaven espanyolitzar, descatalanitzar, desmuntar Catalunya.

Hi coincideix i s'hi suma el tòpic, estès arreu i validat també des d'aquí, de la poca autoestima dels lleidatans, comparant-la amb l'orgull d'altres indrets de Catalunya: el mític Empordà, l'entranyable Garrotxa, la pairal Osona, el Vallès com no hi ha res i, és clar, la benaurada Girona aimada. Propis i estranys qualifiquen Lleida, la llunyana i l'extrema, com si fos *terra incognita* (això llegiu-ho en llatí), tan separada del centre que costa d'assimilar-la al conjunt. Però és clar que això depèn d'on ubiquem el centre.

La Catalunya Vella, d'una manera recurrent, s'atorga una autenticitat indubtable que prové d'una versió descafeïnada (superficial i cada dia més folklorica en la seva pitjor accepció) del discurs romàntic de la Renaixença: el romànic fundacional i l'ombra de Carlemany, la Catalunya comtal... però també dels carlins, la revolució industrial dels emprenedors, l'obrerisme digne, la dreta civilitzada i culta, l'espectacular arquitectura del Modernisme, la revolta proletària...

Cap d'aquests elements no ens serveix. No són mites de Ponent. Hi ha qui després ho vol equilibrar i reivindicar la Catalunya Nova parlant dels horts dels andalusins... i així, fins al front de l'Ebre i el rebost del país. Excepte per als qui coneixen una mica bé la història de Catalunya, a l'imaginari de la majoria dels catalans els nostres reis s'expliquen a Poblet i al

Vista aèria de Lleida abans del 1936. Foto del fons de l'Ateneu Popular de Ponent.

⁹ Per exemple, una gran obra: V. VIDAL (1998), *La ciutat de l'oblit*, Lleida, Pagès.

Tinell; els jueus, a Girona; el gòtic, a Barcelona; la revolució... D'acord, exagero molt. Però on són els mites de Ponent? Els il·lustrats, els templers, l'Estudi General, els setges de Lleida i tantes altres coses... són a l'imaginari dels ponentins? Doncs al dels catalans, encara menys.

Llegint les memòries de Josep Lladonosa, s'hi explica, des de la humilitat d'un mestre d'escola, d'un home de família pobre i de poble petit, l'alegria immensa de qui descobreix, troba i inspira un relat mai escrit abans.¹⁰ Però també s'hi respira l'amargor de qui ha rebut el menyspreu dels poderosos, de qui ha estat maltractat per incomodar els qui volien controlar l'acadèmia.¹¹

Mentre Lladonosa rebia el reconeixement de Jaume Vicens Vives o de Ferran Soldevila, a qui ell admirava, els factòtums de Lleida li deixaven obres al calaix i el tenien per un becarí modest... i molest! I de la mateixa manera que la seva obra superava els historiadors locals romàntics i vuitcentistes per esdevenir l'historiador de referència de la ciutat, el seu relat ha de ser superat en allò que té de necessària justificació. Cal que ens coneguem i reconeguem millor, però no cal que ens justifiquem tant, ni que ens fem perdonar l'encara modesta historiografia local ni la militància ponentina.

Si anem anys enrere d'aquest moment, hi ha una gran diferència. La florida social i política dels anys vint i trenta del segle XX a Lleida i a tot Catalunya deixa mostres significatives d'una preocupació cultural profunda però serena. Significativament exempta de tants complexos d'inferioritat. Ni tantes falses modèsties, ni actituds condescendents, ni sentiments de culpa. Tan sols l'esperit emprenedor d'una nova etapa que demana atendre aquelles causes que abans ni la ciutat ni el seu entorn no havien necessitat o no havien atès. Entre aquestes causes (ara hi anirem), el patrimoni. Jaume Bofill i Matas escriu:

I com aquesta segona capital ha d'ésser Lleida, a vosaltres germans de Ponent, més que als altres fills de Catalunya, pertoqueu l'esforç i la glòria de crear-la i de sublimar amb ella un dels dos matisos essencials de l'ànima nostra. [...] Per a assegurar el compliment de la seva missió, la Catalunya ponentina ha de culminar en la creació d'una gran capital: la ciutat de Lleida. Per a la restauració total de la seva personalitat, per a dur-la a plenitud, la Catalunya estricta necessita aquesta futura ciutat de Lleida. Cal, també, per a bastir de nou la Catalunya gran.¹²

Llegim què diu també el mateix any 1930 Lluís Nicolau d'Olwer:

Lleida i les comarques que al volt d'ella s'acoblen tenen un deure envers les altres terres catalanes; de donar a la vida general de Catalunya els seus millors homes. Fins ara, ha predominat l'actuació de la Catalunya mediterrània; caldria saber, caldria experimentar què ens duu de nou, d'inèdit, la Catalunya ponentina.¹³

Paraules d'uns il·lustres noucentistes aleshores força joves, un olotí i un fill de Barcelona, construïnt un nou país valent i modern on Lleida ha d'assumir el seu important paper de lideratge. Malauradament, aquestes estimulants exhortacions, positives, entusiastes, decidides a superar els dèficits i càstigs passats, van estroncar-se ben aviat en arribar la guerra.

La revista *Vida Lleidatana* ens obsequia amb la possibilitat de resseguir altres opinions als primers números, reeditats amb encert fa ben poc.¹⁴ En el mateix número de desembre de 1926, hi trobem dos articles que ja anticipaven discursos com els dels autors suara es-

¹⁰ J. LLADONOSA I PUJOL (1989), *Setanta-cinc anys de records, 1907-1982*, Lleida, Virgili & Pagès.

¹¹ En aquest sentit, Lladonosa també esdevindrà un personatge necessari per explicar Lleida i Catalunya als lleidatans quan la fi del franquisme permeti organitzar unes entitats polítiques i socials que hi estaran interessades. Vegeu, per exemple, J. CAL, A. JARNE i P. SANVICÉN (1996), *L'antifranquisme i la Transició a Lleida (1970-1979)*, Lleida, Diari Segre i Ateneu Popular de Ponent.

¹² J. BOFILL I MATAS (1930-1931), «L'averany de Lleida», a *Vida Lleidatana*, vol. V.

¹³ L. NICOLAU D'OLWER (1930-1931), «Terres de Ponent», a *Vida Lleidatana*, vol. V.

¹⁴ *Vida Lleidatana* (2017), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs (reedició en facsímil de la revista).

mentats. L'un, el de Joan Sacs,¹⁵ barceloní, fervent activista d'esquerreres, que reclama l'atenció cap al patrimoni gran i petit parlant de la grandesa passada i perduda de la ciutat. L'altre, el de Felip Solé i Olivé, catedràtic de l'Institut, un home de la Lliga, que demana que la ciutat lideri l'esperit i l'hegemonia de terra endins mitjançant la cultura i la revifalla de l'esperit que la ciutat havia tingut en el passat. Dues mirades al futur, carregades d'intenció, en què el passat s'utilitza com a model on reconèixer la pròpia identitat i com a argument des d'on agafar embranzida per superar uns segles dolents que ja s'acabaven.

Curiosament, o no, cap dels autors citats en aquestes ratlles era lleidatà, encara que Felip Solé s'establí a la ciutat. I és bo que no ho siguin, perquè la seva decidida defensa de la ciutat no es fa des de posicionaments «lleidatanistes», que també existien i que seran encara més freqüents en el franquisme i, sap greu dir-ho, en l'actualitat. En canvi, positivament, es fa des d'una idea de Catalunya que també trobem a faltar i que ens fa enyorar aquell esperit de la Mancomunitat.¹⁶

El mestre Lladonosa, igualment com la ingent tasca que com una missió li hem anat encomanant entre tots i durant tants anys a Josep Vallverdú, va haver de reescriure aquestes voluntats en un discurs que esdevé molt més difícil en el context de la segona meitat del segle passat i que no tenia el suport de la resta de Catalunya, com tenien els prohoms del Noucentisme. A banda d'això, va trobar una altra mena de prohoms que havien segrestat l'autoritat relativa a la cultura, al patrimoni i al relat històric. Un dels grans mals del franquisme a Lleida va ser, fins als anys setanta, el corc instal·lat a l'entorn de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, que treballava per convertir en hegemònic el discurs del *leridanismo* anticatalà, el greuge antibarceloní, la folklorització banalitzada de la cultura tradicional, l'espanyolització de les gestes militars, el silenci imposat a les avantguardes, la desmemòria de determinades fites de la nostra història...

Futurs.
Foto de Carme Busom.

Quedava molt lluny el que tants autors explicaven d'aquell tremp especial dels lleidatans de la generació d'abans de la guerra en el compromís nacional, en la demostració d'una ferma bel·ligerància cívica i social per les causes de Catalunya. Sembla, pel que se n'ha escrit, que els parlamentaris de Ponent, els líders polítics, els representants d'aquesta part del país, van donar resposta a Lluís Nicolau d'Olwer quan demanava els millors homes per a Catalunya.

Però, seguint amb aquesta demanda i portant la qüestió al present, ens falta conèixer quina és la resposta a allò de «què ens duu de nou, d'inèdit, la Catalunya ponentina». La frase també la destaca Antoni Bergós a les seves memòries en una tria expressa de cites o referències significatives.¹⁷

Vallverdú, que ens ha descrit tan bé, no ho diu gaire, però ell, incansable, és el que més ho ha respost: treballar, pensar, aportar, insistir. I, quan cal, mirar el món des d'aquí, sentir-se centre. Perquè, si ho entenem bé, és des d'aquí, des de Lleida, que cal oferir la resposta. Per això poso l'exemple de Vallverdú i, si ho voleu, també de Lladonosa. Aquí rau bona part de la solució, però a mi em sembla que de persones amb aquesta capacitat de treball i aquesta determinació no se'n troben ja gaires, i encara menys a la majoria dels llocs de responsabilitat pública.

¹⁵ Pseudònim de Feliu Elias i Bracons, també conegut com a APA en la seva faceta de dibuixant.

¹⁶ Si em permeteu una digressió com a nota al marge, i havent estat jo mateix un dels responsables en la commemoració lleidatana del Tricentenari, he lamentat moltes vegades que aquell any 2014 no es fes un exercici de memòria i celebració tan o més important del centenari de la Mancomunitat. Potser hauria estat un millor estímul, pel que ha vingut després, que recordar l'aventura del 1714. Allò de les estructures d'Estat...

¹⁷ A. BERGÓS I MASSÓ (1986), *Memòries*, Lleida, Ajuntament de Lleida.

Horta de Lleida
amb la ciutat al fons.
Foto d'Antoni Benavente.

El franquisme sociològic que els especialistes han descrit, la democràcia imperfecta de les Espanyes i una autonomia d'ales retallades i d'administració poruga fan força difícil una posició nova i col·lectiva a aquests reptes. Per això he citat també la mandra, especialment la institucional. Ja en aquells temps descrits de la dictadura, però tant o més en les darreres dècades, hi ha una mentalitat assumida de dependència econòmica i de submissió a les administracions sobre les quals es fa recaure la responsabilitat motriu que una societat civil massa prima, força inconsistent, no pot empènyer. Els lleidatans necessitem el suport oficial quasi per a tot i no tenim cap tradició de mecenatge ni patrocini. I aquest és un fet molt notable i molt perjudicial que no sembla que tingui una solució clara. Mentrestant, no ens estem de celebrar la modernització de la ciutat, patrimoni inclòs, però sense canviar les maneres seculars de fer-ho recaure i de deixar que s'ho apuntin les autoritats.¹⁸

Les administracions es mostren molt mandroses, especialment en la planificació a mitjà i a llarg termini, que en molts temes és escassa, però encara més en l'aportació de recursos. L'Ajuntament, la nostra Paeria, fa anys que té el costum de buscar sempre algú que pagui. Fins i tot en els grans projectes de ciutat, en què seria raonable el suport extern d'altres administracions o fins i tot de privats, qui no hi posa res és el mateix Ajuntament com a promotor principal. I considera un èxit que sigui així, quan per a molts és una mostra de desconfiança o de poc compromís en el seu propi projecte. Una cosa és buscar *partners*, l'altra és esperar que t'ho paguin tot sense jugar-te-la. Especialment en temes de patrimoni, quan les particularitats del cartipàs (per no dir *el desgavell*) fan que cap àrea vulgui encapçalar despeses, per més necessàries que siguin.

La Diputació, des de fa molt temps, també té assajat i après el discurs recurrent de dedicar-se a les comarques perquè la ciutat ja té altres fons a l'abast. Tot i ser cert, en part, la veritat és que l'ens provincial ha utilitzat sovint aquesta excusa per exercir una repartidora sovint partidista o partidària, moltes vegades sense cap mena de planificació. Aquest capteniment feia que s'accentués encara més la distància entre la capital i les altres ciutats i viles grans de Ponent, que, com la mateixa Diputació, feien un rol de contrapoder fins al costum, ja tradicional, de buscar un president que no fos de Lleida.

Finalment, la Generalitat mostra una altra mena de mandra inversora derivada de la progressiva centralització de l'Administració autonòmica, ajudada per la poca força de la reclamació territorial, sigui pel pes demogràfic o per la subordinació política als aparells dels grans partits. Cal recordar que la Generalitat no va ser ben rebuda a Lleida quan, en els primers anys vuitanta, anava instal·lant delegacions. L'arribada del «nou» distorsionava l'equilibri establert entre els poders locals. I, sobretot, perjudicava els poders fàctics i les famílies de sempre, a les quals ja els anava bé que fossin els del Caliu Ilerdenc (per posar l'exemple més tòpic) els qui decidien qui era apte o no per ser alcalde o tenir algun càrrec de poder.

Des de la Generalitat, però, inconscient de tots aquests moviments soterrats, es notava una distància que afavoria un tracte sovint condescendent, la mala puntualitat de costum de tots els alts càrrecs de visita (Lleida és lluny), la resta d'alguns acudits suats i penosos sobre la e i un encomiable suport a les mostres d'insatisfacció dels lleidatans, com si fos un tret característic i inofensiu del seu caràcter. D'altra banda, amb la quota d'un ponentí al Consell Executiu, generalment el titular d'Agricultura, ja complien.

Vist tot això, si volem assumir els reptes i respondre positivament la nostra aportació a Catalunya, ens toca no refiar-nos tant de les administracions o aconseguir que la distància entre la realitat que elles tracten i la que cal tractar sigui cada dia menor. Cal cremar la motxilla dels manuals d'autoajuda i tornar-nos radicals. Literalment, cal anar a l'arrel, a la nostra, a la d'aquest país que en diem Ponent, als fonaments profunds d'una terra sense complexos: anar al patrimoni!

¹⁸ Un exemple d'aquest capteniment seria, per exemple, el que es recull a *Lleida. Cròniques de la transformació d'una ciutat* (2012), Lleida, Pagès.

UNA NOVA DIMENSIÓ: DE LA CANDIDATURA ALS ODS

El cas de Lleida, que en molts sentits és extrapolable a tot el territori de Ponent, demana una mirada nova. Gairebé partir de zero. Una cosa que no és mai fàcil per les obligacions concretes i la feina feta, però que tampoc és difícil, quan queda tanta feina per fer i les estructures creades són tan febles. Aquesta vegada comencem pel final: hem de començar pel final i no estireganyar més la trajectòria tan poc reeixida del nostre llegat. Un segle XXI que proposa complir amb uns objectius per al desenvolupament sostenible (ODS)¹⁹ i unes convencions i recomanacions de la UNESCO, que anem incorporant a les normatives i a les bones pràctiques de gestió cultural, ens demana que comencem per les persones, pels usuaris, i més en concret pel dret a la cultura i per les garanties d'accés, ús i aprofitament del patrimoni de tots.

Fins ara, i continuem donant-hi tombs, partim del patrimoni declarat i col·leccionat. De restes, ruïnes i fragments, peces gestionades en un mateix municipi per sis o set organismes diferents. Cal explicar, arribats en aquest punt, que l'experiència adquirida durant els treballs preparatoris de la candidatura del Turó de la Seu Vella per aconseguir la inscripció com a Patrimoni de la Humanitat ha ajudat força a establir aquesta nova mirada. Especialment, perquè, assumint totes les reticències científiques, teòriques i pràctiques de la seva viabilitat, i aconseguint encarrilar-la, una cosa ha quedat ben clara, i potser és la més important: la candidatura tenia i té sentit, sobretot, si pot exercir de pal de paller per explicar, si cal de cap i de nou, tot el patrimoni de la ciutat de Lleida i el del seu entorn natural, que és el Ponent català.

Per tant, la solució que proposo per repensar Ponent (i, dins d'aquest objectiu, repensar la ciutat de Lleida) no és obtenir el segell UNESCO, ni que l'Estat espanyol, ICOMOS o qui convingui ens atorgui cap reconeixement. Més aviat, aquesta és la cirereta del pastís, que posarem si tenim el pastís cuit i sortit del forn, i que si ho fem bé podria semblar tan anecdòtica com haver guanyat el concurs de la tele.²⁰ La solució que proposo és que podem regenerar la ciutat, el seu sentit en el món, el seu paper a Catalunya i la seva pertinença en l'espai i en el temps de la història mitjançant la vindicació de tot (tot!) el seu patrimoni.

Dit així, sembla que remenant les meves dèries hagi trobat una fórmula màgica per millorar la ciutat i regenerar Ponent. No vull posar més en dubte la solvència d'historiadors i lletraferits amb aquesta gosadia que sembla tan pretensiosa. Més aviat es tractaria de canviar els manuals d'autoajuda i substituir-los per una ingent càrrega de treball optimista. Crec que situar el patrimoni de Lleida a lloc el converteix en la palanca que pot oferir-nos un bon relat que convenci els lleidatans i els faci menys ignorants de la seva pròpia història i més preocupats per la seva pròpia memòria. La fórmula no és senzilla, encara que ho sembli, però ens demana (diria que ens exigeix) un canvi d'actitud que resumiria en tres factors: una idea de ciutat, una gestió de la complexitat i una aposta per la innovació.

— La idea de ciutat que hem d'assolir és molt nova a Lleida i demana gairebé una professió de fe: Lleida és una ciutat patrimonial, on hi ha moltes coses a explicar i a veure, i són valuoses. Cal posar-les totes en dansa, sumar, sumar i sumar, obrint el visor des dels grans patrimonis fins als petits, materials i immaterials, culturals i naturals, públics i privats. La idea de ciutat és una exposició i una lectura generosa de la seva història, accentuant quan cal el discurs amb els elements patrimonials, sense preguntar a qui pertanyen però sabent a quina part del relat serveixen, què s'hi aprèn i què s'hi dona. I en aquest relat, senzillament, no s'hi qüestiona, ni s'hi compara, la pertinença, ni la categoria dels béns, ni la filiació. La veritat de la capital de Ponent es llegeix en l'arrel.

Vista de Lleida
i el riu Segre.
Foto del fons de
l'Ateneu Popular
de Ponent.

¹⁹ Sobre els ODS, podeu consultar-ne una relació ben gràfica, entenedora i en català al web https://exteriors.gencat.cat/web/.content/OO_DEPARTAMENT/plans/20151014_ODS_cat.pdf, on veureu que la cultura ni s'hi esmenta, i encara menys el patrimoni. Però, precisament, entenent que reclamem els drets fonamentals arreu del planeta, des de la salut i l'educació fins a l'aigua neta, defensem també com a fonamental el dret a la cultura i l'accés al patrimoni.

²⁰ *Batalla monumental* és un programa de TV3 que, amb la intenció de fer conèixer el patrimoni, posa a votació la preferència sobre un o altre d'uns monuments catalans escollits.

— Gestió de la complexitat. És sempre l'opció més sincera i la més difícil. És la democràcia participativa, la maduresa social. Cal entendre tot el patrimoni com un sistema i organitzar-lo com a tal. Entès com un conjunt viu, cada element és un punt del tram, un nus de la xarxa. Els nusos més importants tenen equips de gestió, patrons, responsables i estructures, però això no ha d'impedir un flux entre els uns i els altres que permeti a les persones moure-s'hi com peixos a l'aigua del relat que ho va lligant tot. La generositat (si ho penseu bé, és un factor consubstancial a la idea de *patrimoni*), en aquest cas, ha de ser també compartida pels poders públics per facilitar aquests corrents interns entre un punt i els altres.

— Una aposta per la innovació. La possibilitat de tirar endavant tot això suposarà redissenyar el funcionament, la dotació i l'organització dels espais. Comptant que entre aquests espais n'hi ha de virtuals, d'imaginari, d'ús habitual i ara sense cap qualificació, així com d'altres que són exemples tòpics i assenyalats del llegat patrimonial. La diversitat de circuits tangibles o intangibles permetria obrir els usos i l'accés al patrimoni adaptant-lo a cada persona. I no parlem de rutes o circuits turístics (que si cal, també), sinó de lectures del passat o testimonis crescuts de les arrels que han configurat el nostre lloc: com una teràpia genètica particular en què relat i patrimoni expliquen la personalitat individual i col·lectiva.

En el passat, i gairebé fins ara, hem maldat per explicar-nos a la defensiva i justificar així el pessimisme i la manca d'informació sobre el nostre patrimoni. Fins al punt que havíem interioritzat que Lleida, amb tantes guerres i desastres, no havia conservat gaire cosa. I que el patrimoni restant, excepte quatre grans peces, era poc i dolent. Sempre que el tractem des de la complexitat, la diversitat i la generositat que ens demana la cultura del segle XXI, demostrariem, o més aviat no ens caldria, defensar-nos de res.²¹

Només ens cal conèixer-nos millor, entendre on tenim les arrels i, sobretot, sortir de la ignorància i deixar de mandrejar en el confort dels castigats. Proposem-hi una aproximació.

CARTOGRAFIA I CIÈNCIES NATURALS: L'OASI DE LA PLANA SECA

Anem a l'arrel: on és Lleida? L'assenyalem al mapa amb un punt entre un clot de l'infern i els Monegros, entre la plana d'Urgell abans del canal i els erms aragonesos. Unes terres on, si hi havia aigua, no gaire, era un joncar espès, patamolls i mosquits. El reg més homogeni era el de la boira i, quan venia la calor, cremava les pedres. Però al bell mig hi ha el riu. A la primera pàgina del nostre atlas històric i patrimonial se'ns descriuen aquestes cubetes fluvials, el terreny d'argiles i margues, i els tossals o turons escultrats per aigües ancestrals. El disseny de les terres planes el fa l'aigua i, sobre aquest dibuix, hi establim les primeres poblacions.

La nostra terra és aquesta on s'eixampla la vall de l'Ebre per rebre les aigües del Pirineu. La plana, a la part central del curs del gran riu, s'obre al seu principal afluent, el més cabalós, i a tot el gran sistema que l'alimenta. Tota la neu i tota l'aigua, des de la Valira fins a l'Isàvena, del Segre al peu del Puigmal fins als rierols més petits tributaris del Cinca, tota aquesta aigua, passa ben a prop de Lleida i en rega l'entorn.

Sobre el dibuix geològic, hídric i biòtic, Lleida no necessita explicar-se. És una evidència. És l'oasi en terra seca, la ciutat de l'aigua que no falta, l'indret on arriba el regal de les muntanyes, amb ensurts i benediccions, on uns meandres amoreixen la terra aspra i la fecunden i uns guals deixen travessar el corrent per construir-hi a prop.

Aquesta és l'evidència, el primer capítol del llibre que ens explica, la llei de les ciències naturals. Malauradament, massa vegades utilitzem aquesta informació com una prèvia, un capítol a part, una carpeta adjunta, i esperem a obrir el relat amb les gestes d'Indíbil i Mandoni o amb els mots de Juli Cèsar. Ens van dir que la història i el patrimoni començaven amb els escrits i els personatges. Però no. Aquest, el de les ciències naturals, és realment el

²¹ Remarcant l'interès que tenen, especialment, la Declaració Universal sobre la Diversitat Cultural adoptada a la Conferència de París del 2001 i la Declaració de Friburg sobre els Drets Culturals, del 2007. Dues interessants aportacions pel que fa al valor social del patrimoni i no tant pel que fa a la seva conservació.

primer capítol: el dels fonaments que encara ens aguanten, l'arrel del que som. Siguem radicals, doncs, i acceptem-nos com a fills del fang amb què van modelar els nostres avantpassats.

Ponent és el territori dels ilergets i suposem que Lleida n'havia estat la capital, mentre no trobem prou restes tangibles d'Iltirta o Atanagrum o una pedra de Rosetta que ens tradueixi l'iber. Però sabem que el Llop i el Cavall, els seus tòtems, corrien la gana i la sort sobre aquest dibuix de camins de l'aigua que seran també camins dels homes. I, per tant, quan els romans faran via entre la costa i l'interior, entre un port on traficar i una terra des d'on anar farcint l'Imperi, seguiran el rastre d'aquests indrets on la natura ha posat un punt d'interès. La trama ilergeta es romanitza a poc a poc, però la ciutat, a més, esdevé un ítem literari i militar de mans del mateix Juli Cèsar.

Seu Vella de Lleida.
Foto de l'autor

Lleida, com Balaguer, com Fraga, com tantes altres capitals d'arreu, es fa vora el riu on més aigües reguen la terra i la transformen. I també al turó més gran i alt de la contrada, des d'on també es pot mirar amunt o, potser millor, on es puja per mirar més enllà.

Aquest més enllà que els lleidatans albirem des del turó és, en l'espai i en el temps, la solució per cremar d'una vegada les naus que han solcat les darreres dècades, potser centúries. És la recepta per anar oblidant la motxilla plena d'obres d'autoajuda que ens han permès madurar en la lenta recuperació del franquisme, la Transició tramposa i la quasidemocràcia vigent. No serà l'Aplec del Caragol, ni que el Lleida de futbol torni a Primera divisió de la Lliga espanyola, el que ens alliberarà dels complexos adquirits i tan justificats amb què hem estat sobrevivint.

Quan mirem el món des d'allà dalt, podem llegir el regal de la terra i del temps, i el que n'ha quedat, encara que siguin vestigis. Des del turó veiem i ens fem capaços del patrimoni, en el sentit primer, últim i sincer que la ciència, el coneixement i la cultura defineixen: la conjunció, suma i testimoni que permeten explicar les comunitats humanes com a ens amb personalitat pròpia, com a espais, ciutats, com a capitals. Ja fa anys que la UNESCO debat els límits d'allò que considerem patrimonial i que els límits entre l'heretatge²² natural, cultural (o historicoartístic), material o immaterial s'han anat esborrant. Les decisions del consens internacional de les persones preocupades pel tema (això és la UNESCO, ni més ni menys) comporten, des del segle XXI, unes novetats o complements interessantíssims que hem d'assumir: la diversitat i el dret a la cultura.

Per tant, si tornem al centre de la nostra ciutat, al bell mig de la indiscutible capital de Ponent, al turó de la Seu Vella de Lleida, amb la mirada del segle XXI, i amb el suport de criteris positius que no ens demanen que ens justifiquem de res, és possible que hi veiem un nou relat: el del patrimoni, el del nostre llegat sorgit de l'aigua i de la terra.

DE LA FÍSICA A LA METAFÍSICA: EL MIRALL

En el món de la física i les ciències pures, tenim ben establerts els conceptes sobre les tres dimensions d'un objecte o d'un espai (x, y, z). Ja fa temps que se'ns ha proposat descobrir-ne una quarta, la del factor temps, si seguim la teoria de la relativitat. Arribant a la ciència-ficció o a les matemàtiques més complexes, hom hi afegiria una cinquena o més dimensions. Per fer-ho, però, caldria molta feina i molta imaginació.

Fem-ho i arribem a noves dimensions: el patrimoni com a mirall. Confesso en aquestes ratlles el meu secret. Al cap del temps, i després de remenar-ho molt, he trobat una manera d'explicar la dèria patrimonial que comparteixo, de ben segur, amb els pacients lectors d'aquest article. L'estat, presència, coneixement, significació... del patrimoni és el mirall de la societat que el representa. I un mirall és un reflex de la realitat, que de tan literal pot semblar que ens ofèn.

Té un punt de narcisisme per a qui només vol admirar-s'hi en les seves gràcies i virtuts. Però ens emmarca les pigues, les arrugues, les pallideses i les cicatrius. Ens retorna la

²² Perdoneu el mot, que sembla una mala traducció, però sovint hem comentat amb els companys de fatigues el significat diferent de *patrimoni*, *heritage*, *herència*, *testimoni*... Un debat interessant.

imatge del que hem posat davant i pot inspirar-nos una mirada del que no hi ha, pot ajudar-nos a completar-ho o a entendre-ho, però no ho refà ni ho ennobleix. El mirall també pot ser *speculum* per inventar-nos meravelles que no hi veiem, però, mentrestant, per a bé i per a mal, ens retrata.

Si pensem en l'altra banda del mirall, també és un pla que podem traspassar per arribar a una nova comprensió, a noves dimensions que ens esperen, que ens llegeixen a nosaltres mateixos des de futurs i voluntats que existeixen enllà d'una decidida actuació, potser transgressora.

Per això he començat amb l'aigua, que, com a essència fundacional i constituent de la radicació ponentina, i lleidatana en particular, ens pot servir. És una opció, potser no la millor, però com a exemple funciona i us proposo explicar el patrimoni de Lleida seguint el cicle històric de l'aigua. Resumint-ho molt:

- I. De la prehistòria als ibers i als romans. L'oasi entre les planes continentals.
- II. Endreçar l'horta que fa gran la ciutat. Romans, visigots i andalusins: termes i banys, l'origen de la séquia de Torres, la de Fontanet, els arenys del riu.
- III. La terra rica cobejada per la Catalunya Vella. Dels comtats al reialme gràcies a la riquesa de les terres planes. Lleida i Tortosa, templers i Cister, control del territori. Catalunya gran. A Lleida comença la Corona d'Aragó.
- IV. Per la Noguera Ribagorçana ens arriben d'Occitània el romànic de Tolosa i l'arquitectura del Temple. Pel Segre ens arriba el romànic llombard i rossellonès. El morisc roman a l'aiguabarreig. Lleida suma i multiplica.
- V. El privilegi de l'aigua. De la carta de poblament a la Paeria. La indústria: tèxtil, adoberies i pergamins. Dret, consuetud i regatge. El regal de les muntanyes i la contribució a la Corona. La Seu Vella es construeix amb aigua i vi, amb la cruïlla cultural i els fruits de la terra. Lleida, garant i suport de l'expansió.
- VI. L'Estudi General. La cultura que rega el pla i fertilitza el país sencer. Canonistes i metges; els debats, els ordes religiosos; les comunitats jueves i morisques; valencians i aragonesos; Corts i juristes... La Marina i la Terra Ferma.
- VII. La traïció del rei. Quan el mal comença a Lleida. Frontera i marca. Objectiu militar d'Àustries i Borbons: destruir l'horta, controlar els camins de l'aigua, eixugar el rebost i enllestir una gran plaça forta. La ciutat ciutadella, l'urbanisme de la militarització: *castillo* principal. Cisternes i pous de gel. El Noguerola. Cups, cellers i soterranis de la ciutat closa.
- VIII. Lleida, capital del departament de les Boques d'Ebre. Reconstruir Lleida amb l'aigua il·lustrada. Blondel beu de Pinyana: les fonts. La banqueta del Segre i el pont del tren.
- IX. El canal de Seròs, la Canadiense i la Mitjana. La recuperació de l'Horta i la represa. Consciència de patrimoni, regeneració, excursionisme, instrucció, historicisme... Museus, col·leccions, arxius i monuments.
- X. La revolta i la darrera guerra: el front al riu i la ciutat destruïda. Créixer sense arrel i sense adob. Una ciutat de càstig i un riu cada dia més brut. La Seu Vella, sense mirall, del blanc i negre a la postal *kitsch*.
- XI. Democràcia. Universitat. Bastir més ponts, recuperar el riu i abraçar l'horta, créixer com cal, connectar-se al món. Ah! I adonar-se del patrimoni que ho pot fer possible. L'aigua, font d'energia i reserva de futur.

Una aproximació en onze capítols que expliquen la història de Lleida resseguint allò que alguns en diuen *el líquid element* constitueix, més que cap altre, el relat primer de la nostra ciutat en el seu territori. Ara ens trobem en aquest darrer capítol, l'onzè o dotzè d'aquesta invenció, a la cruïlla de la segona dècada del nou segle, i la ciutat de Lleida encara no ha resolt com pot exercir la seva capitalitat, ni com pot solucionar els seus dubtes. Expressats en dècades de discurs d'autoajuda, Lleida vol garanties de la seva pertinença a una Catalunya que no l'ajudarà mentre no es faci més capaç de les seves magnituds, mentre no entengui la seva radicalitat. Ens hem estat emmirallant en imatges d'un àlbum que ens han venut però que no té gruix.

Com es menja això? Tenim una proposta d'esquema, per exemple, però com es tradueix a la realitat tangible i al desafiament de la gestió que suposaria construir un relat nou i convertir-lo en xarxa neuronal d'una renovada Lleida?

Estripant la postal! Actualment, el patrimoni de Lleida el representa una postal (per a alguns, un pòster). En unes escasses i limitades dues dimensions, és la imatge plana de la Seu Vella dalt del turó i la façana de les cases amb el riu al peu. Per a uns, tan sols una silueta característica, l'*skyline* particular; per a d'altres, una foto sèpia o en blanc i negre amb l'enyor de la joventut passada; per a uns altres encara, una foto panoràmica en color; per a tots, aquella icona sentimental que et representa i que, veient-la, et garanteix que ja ets a casa.

Pensem-hi: bidimensional i sentimental. Això és tot i és prou. Afegir-hi altres dimensions o valors i condicions ens fa sortir de la zona de confort. Tenim resolta la nostra identitat en la imatge plana i en el sentiment de fidelitat que ens provoca. I la nostra maledicció, la que ens ha convençut que per a Lleida ja està bé i que tenim un problema d'autoestima, no ens demana anar més enllà, ni preguntar-nos més coses, ni treballar més.

Volem que la nostra postal sigui Patrimoni de la Humanitat perquè el nostre sentiment i l'excepcionalitat del monument ens en fan mereixedors. Coses més estranyes es deuen haver vist. Però, mentrestant, no hem estat capaços d'entendre que ens presentem al món sense cos, sense dimensió, sense profunditat i sense relat.

Si no transcendim la bidimensionalitat i hi afegim un bon gruix, i refem el llegat temporal, històric, que hi aporta la quarta dimensió, no en sortirem. Aquest és el repte que tenim plantejat per exercir la capitalitat de Ponent i superar les dècades de complexos provincians. Busquem el caràcter de la tribu del Llop i el Cavall, el clima auster de l'interior del país, el regal de l'aigua, la mirada atrevida i preciosa del romànic madur i del gòtic reial, la resiliència de la ciutat que es refà una vegada i una altra dels setges cruels, el caràcter dels prohoms de principi de segle, la voluntat de ser. Ens hi trobarem i superarem la maledicció bidimensional que ara ens tenia lligats. No ho tenim tan lluny, de veritat.

BIBLIOGRAFIA

- BERGÓS I MASSÓ, A. (1986). *Memòries*. Lleida: Ajuntament de Lleida.
- BOFILL I MATAS, J. (1930-1931). «L'averany de Lleida». A: *Vida Lleidatana*, vol. v.
- CAL, J.; JARNE, A.; SANVICÉN, P. (1996). *L'antifranquisme i la Transició a Lleida (1970-1979)*. Lleida: Diari Segre i Ateneu Popular de Ponent.
- GABERNET, J.; LLADONOSA, J.; MIQUEL, S.; PORTA, F.; VALLVERDÚ, J. (1967). *Lleida, problema i realitat*. Barcelona: Edicions 62. [Reeditat el 1995 a Lleida: Diputació de Lleida. Institut d'Estudis Ilerdencs.]
- LLADONOSA I PUJOL, J. (1989). *Setanta-cinc anys de records, 1907-1982*. Lleida: Virgili & Pagès.
- Lleida: *Cròniques de la transformació d'una ciutat* (2012). Lleida: Pagès.
- LLOP, J. M.; MORELL, R.; PUEYO, M.; TREPAT, M. (1996). *Lleida, l'extrema: La societat de Ponent a les acaballes del segle XX*. Lleida: Pagès.
- NICOLAU D'OLWER, L. (1930-1931). «Terres de Ponent». A: *Vida Lleidatana*, vol. v.
- PUEYO I PARÍS, M. (1984). *Lleida: Ni blancs ni negres, però espanyols*. Barcelona: Edicions 62.
- Les terres de Lleida en la geografia, en l'economia i en la cultura catalanes* (1971). Barcelona: Pòrtic.
- VALLVERDÚ I AIXALÀ, J. (1970). *Proses de Ponent*. Barcelona: Destino.
- (1983). *Indíbil i la boira*. Barcelona: Destino. [Reeditat el 2003 a Lleida: Pagès.]
- Vida Lleidatana* (2017). Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs. [Reedició en facsímil de la revista.]
- VIDAL, V. (1998). *La ciutat de l'oblit*. Lleida: Pagès.